

UDK 27-745:347.943
Primljeno: 12. 12. 2018.
Prihvaćeno: 17. 10. 2019.
Izvorni znanstveni rad

TESTIS UNUS TESTIS NULLUS U RIMSKO-KANONSKOM I VAŽEĆEM KANONSKOM POSTUPKU

Ivan MILOTIĆ

Pravni fakultet Sveučilišta u Zagrebu
Ćirilometodska 4, 10 000 Zagreb
ivan.milotic@pravo.hr

Sažetak

Pravilo *testis unus testis nullus* oblikovano je u srednjem vijeku, ali pod utjecajem rimskih pravnih shvaćanja i čisto duhovnih predodžaba. Kao strogo dokazno pravilo spominje se u XII., ali kao takvo izraženo je u XIII. stoljeću. U nepromijenjenom sadržaju, uz određene iznimke, prihvaćeno je u zakonima kanonskoga prava iz 1917. i 1983. godine. Njegovo značenje općeg pravila zadržano je u kanonskim postupcima, osim u parnicama za proglašenje ništavosti ženidbe gdje je reformirano motuproprijem *Mitis Iudex Dominus Iesus*, koji je stupio na snagu 2015. godine. U ovome se članku analizira razvoj, značenje i uloga toga pravila, počevši od rimskoga prava preko rimsko-kanonskog postupka do važećega kanonskog prava i parnica za proglašenje ništavosti ženidbe.

Ključne riječi: *testis unus testis nullus*, *probatio plena*, rimsko pravo, rimsko-kanonski postupak, kanonski postupak, *Mitis Iudex Dominus Iesus*.

Uvod

U sustavu dokaza i dokazivanja u rimsko-kanonskom postupku prepoznatljivo mjesto zauzima pravilo *testis unus testis nullus* (u prijevodu: *jedan svjedok kao nijedan*). Ono je u toj mjeri naglašeno u razmatranjima o rimsko-kanonskom postupku da se cijeli taj postupak često s njime identificira i upravo prema njemu raspoznaje s obzirom na druge (kasnije) vrste postupaka. S obzirom na učestalost pozivanja i brojne osvrte na to pravilo u literaturi o sudskom postupku, ono je poprimilo obilježje svojevrzne tradicionalne postupovne formule koja u općim prikazima o sudskim postupcima gotovo nikada ne izosta-

je. Zbog učestalosti paušalnog spominjanja i nekritičkog pristupa to je pravilo, nažalost, s razine iznimno složenog i dugo primjenjivanoga postupovnog načela nerijetko svedeno na puku i bezličnu latinsku poštapalicu. Pravilo *testis unus testis nullus* iznimno se često u takvoj literaturi prvotno sagledava kao ogledan primjer svih negativnosti te rigidnosti i nepromišljenosti sustava vezane ocjene dokaza te kao čimbenik koji je tijekom povijesti bitno utjecao na marginalizaciju i pasivizaciju sudca, čineći ocjenu dokaza i donošenje odluke čistom tehnikalijom.

Napuste li se okviri takvih općih razmatranja (koja su ne samo nekritička nego i nekontekstualna), kao prvo treba istaknuti da je riječ o pravilu koje je dugovjeko prisutno u postupovnoj tradiciji te da ono nije ograničeno samo na rimsko-kanonski postupak. Kao drugo, pravilo *testis unus testis nullus* imalo je sasvim promjenjiva, čak i radikalno drukčija značenja u različitim postupovnim kontekstima i poredcima. Poput dokazivanja i tereta dokazivanja, tako su i njegova narav, funkcija i značenje ovisili o vrsti i strukturi sudskog postupka u kojemu se primjenjivalo, ulogama postupovnih subjekata i poimanju funkcije pravosuđenja.¹

U ovom članku pravilo *testis unus testis nullus* analizirat će se sustavno, dubinski, kritički i strogo kontekstualno, držeći se vremenske i sadržajne odrednice rimsko-kanonskog postupka te imajući u vidu njegova obilježja: 1) oblikuju ga i njime upravljaju profesionalci; 2) tumačenje je prepušteno stručnjacima; 3) promišljenost postupka, postupanja i izbora dokaznih sredstava; 4) utemeljenost na stranačkim pozicijama (lat. *positiones*) – *pozicijski postupak*; 5) izraženo načelo akuzatornosti; 6) vezana ocjena dokaza; 7) teret dokazivanja analogan je shvaćanju *Ei incumbit probatio qui dicit, non qui negat*;² 7) prevladava načelo pismenosti; 8) protokoliranje postupovnih radnji i dr. Pravilo će se na poseban način analizirati s obzirom na funkciju i ciljeve koji su se postizali njegovom primjenom, i to u redovnom postupku *in civilibus*.

Radi cjelovitog razumijevanja nastanka, funkcije i primjene pravila *testis unus testis nullus*, osim rimsko-kanonske odrednice, propitat će se i relevantna shvaćanja u rimskom pravu koja su u srednjem vijeku poslužila kao idejni temelj za njegovo oblikovanje. Također će se u ovom radu pružiti i osvrt na primjenu tog pravila u važećem kanonskom pravu.

¹ Usp. Alan UZELAC, *Teret dokazivanja*, Zagreb, 2003., 13; Vesna RADOVČIĆ, Pravna izreka *Unus testis nullus testis* – problemi datacije kao formalnog dokaznog pravila, u: *Zbornik Pravnog fakulteta u Zagrebu*, 48 (1998.) 5, 511–512.

² Usp. Paul., D. 22.3.2. William Warwick BUCKLAND – Peter STEIN, *A Text-Book of Roman Law: From Augustus to Justinian*, Cambridge, 2007., 676.

1. Idejni temelji i oblikovanje pravila *testis unus testis nullus*

Premda je u rimskom pravu iskaz svjedoka bio najvažnije dokazno sredstvo, već su tada pojedini autori (prvotno *oratores*) glede njega izražavali određeno nepovjerenje.³ Ono se najviše izražavalo u situaciji kada se neka odlučna činjenica utvrđuje isključivo iskazom jednog svjedoka. Iznoseći i razlažući fingirane (hipotetske) situacije, rimski *oratores* osjećali su problem (ne)pouzdanosti utvrđivanja činjenice na taj način imajući u vidu iskvarenog svjedoka (*testis corruptus*), ali i nedostatke koji nužno proizlaze iz naravi toga dokaznog sredstva jer se oslanja na pojedinačevu subjektivizaciju, ali i na neka obilježja ljudi koja su promjenjiva, individualna i često manjkava. Zbog tih se nedostataka iskaz jednog svjedoka o odlučnoj činjenici u nedostatku još kakvih drugih dokaza vrednovao kao nepouzdan, sumnjiv i nedostatan.

Stoga se za pouzdano utvrđivanje neke činjenice isključivo svjedočanstvom *oratores* inzistira na pluralitetu svjedoka, tj. na više svjedoka, a najmanje na dvojici. Takvo inzistiranje, međutim, nije rezultat pravnog pravila koje bi propisivala pluralitet svjedoka kao obvezu, nego životno i gotovo filozofsko shvaćanje da je situacija u kojoj se koristi iskaz samo jednog svjedoka (i nikakvo drugo dokazno sredstvo) *a priori* sumnjiva te da sama po sebi kod sudca ne može postići povjerenje. Jednako se shvaćanje, doduše izraženo na drukčiji način i u različitom kontekstu, razabire iz jednog Ulpijanova fragmenta: »Ubi numerus testium non adicitur, etiam duo sufficient, pluralis enim elocutio durum numero contenta est« (»Ako broj svjedoka nije spomenut, i dvojica su [svjedoka] dovoljna) jer je za pluralitet [svjedoka] dovoljno da ih ima dvoje«)⁴.

U romanistici izrazito prevladava shvaćanje da u razdoblju nastanka tih oratorskih izvora nije postojalo obvezno dokazno pravilo prema kojemu se neka činjenica utvrđivala suglasnim iskazom dvojice svjedoka.⁵ O tome postoje i rijetka drukčija shvaćanja koja počivaju na tvrdnjama F. Lafrancija,⁶ ali koja su većinom odbačena jer se prostor za oblikovanje takvog pravila

³ Usp. SENECA (MINOR), *De beneficiis*, 6, 8, 4; SENECA (MAIOR), *Controversiae*, 7, 1, 23; 7, 5, 1–5; QUINTILIANUS, *Declamationes minores*, 338, 379; CICERO, *Pro Scauro*, 13, 29. Antonino METRO, *Unus Testis Nullus Testis*, u: John CAIRNS – Alan WATSON – Olivia ROBINSON (ur.), *Critical Studies in Ancient Law, Comparative Law and Legal History*, Oxford – Portland, 2004., 110–111; Dieter SIMON, *Untersuchungen zum Justinianischen Zivilprozess*, München, 1969., 249.

⁴ ULPIANUS, *Digesta*, 22.5.15. Vidi i: ULPIANUS, *Digesta*, 48.18.20.

⁵ Usp. Vesna RADOVIĆ, *Pravna izreka Unus testis nullus testis – problemi datacije kao formalnog dokaznog pravila*, 511–524.

⁶ Usp. Fabio LAFRANCHI, *Il diritto nei rettori romani. Contributo alla storia del diritto Romano*, Milano, 1938., 542.

otvorio tek uvođenjem postklasične *cognitio extra ordinem* u III. stoljeću kao službenoga sudskog postupka u rimskoj državi. Prije toga, u postupku *per formulas*, sudac je imao slobodu ocjene dokaza, tj. nije bio vezan dokaznim pravilima. Stoga i problematiku jednog svjedoka u pretklasičnom i klasičnom pravu, čijim se iskazom kao jedinim dokaznim sredstvom utvrđuje kakva činjenica, treba sagledavati u sustavu slobodne ocjene dokaza na način da on u najvećem broju slučajeva kod sudca ne stvara uvjerenje o izvjesnosti postojanja te činjenice.

Duboko nepovjerenje prema iskazu svjedoka izraženo je i kasnije u konstituciji cara Konstantina izdanog 25. kolovoza 334. godine.⁷ Važnost te konstitucije ogleda se u tom što je uključena i u *Teodozijeve* i u *Justinijanov kodeks*. Kontekst u kojem se u postklasičnome rimskom pravu sagledavala ta Konstantinova konstitucija sasvim je drukčiji od konteksta prethodno citiranih izvora koji pripadaju klasičnom pravu. Naime, 20. titul u 4. knjizi *Justinijanov kodeksa* posvećen je svjedocima, međutim, on se u početnom dijelu (kojemu pripada i ta konstitucija) bavi odnosom i problematikom različitog vrednovanja iskaza svjedoka (*testimonium*) i isprave (*instrumentum*) kao dokaznih sredstava. U prvoj konstituciji toga titula navodi se da pisano svjedočanstvo ima prednost pred usmenim,⁸ što treba poimati kao načelno shvaćanje o hijerarhijskom rangu pojedinoga dokaznog sredstva. S obzirom na to treba tumačiti i sadržaj spomenute Konstantinove konstitucije: »Iusiurandi religione testes, priusquam perhibeant testimonium, iam dudum artari praecipimus et ut honestioribus potius fides testibus habeatur, simili more sanximus ut unius testimonium nemo iudicium in quacumque causa facile patiatur admitti. Et nunc manifeste sancimus, ut unius omnino testis responsio non audiatur, etiamsi praeclarae curiae honore praefulgeat.«⁹ U *Teodozijeve kodeksu* toj je konstituciji pridodana i »interpretatio: [...] unius autem testimonium, quamlibet splendida et idonea videatur esse persona, nullatenus audiendum«¹⁰.

⁷ Usp. CODEX IUSTINIANUS, 4.20.9 = CODEX THEODOSIANUS, 11.39.3.

⁸ Usp. CODEX IUSTINIANUS, 4.20.1 = BASILICAE, 21.1.25.

⁹ U prijevodu: »Već smo odavno odredili da svjedoci prije nego li dadu iskaz moraju dati prisegu na sveti predmet i [odredili smo] da se veće povjerenje mora pridati iskazu onih svjedoka koji imaju časniji položaj. Na sličan način također smo odredili da nijedan sudac ni u kakvoj pravnoj stvari olako ne pripusti iskaz samo jedne osobe. Sada jasno određujemo da se iskaz jednog svjedoka ne sasluša, pa čak i kada je on počašćen službom u vijeću presvijetlog grada.«

¹⁰ U prijevodu: »Iskaz jednog svjedoka ne treba se saslušavati kolikogod da je njegova osoba sjajna i prikladna«, CODEX THEODOSIANUS, 11.39.3.1 [=BREV. 11.14.2.1]. André GOURON, *Testis unus testis nullus* dans la doctrine juridique du XIIe siècle, u: *Mediaevalia Lovanensia*, ser. 1, stud. 24, 1995., 84.

Antonino Metro je dobro primijetio da, vremenski gledajući, konstitucija bilježi dva pravna uređenja glede iskaza svjedoka koja su oblikovana jedno nakon drugoga, dok sadržajno gledajući ona sukladno tomu dokumentira i dva sasvim različita normativna izričaja.

Najprije se u perfektu (*sanximus*) navodi da je ranije car Konstantin donio pravilo prema kojemu sudac ne smije olako, temeljem iskaza samo jednog svjedoka, zaključivati o postojanju odlučne činjenice.¹¹ Prema tomu, sudcu se preporučuje da, u načelu, temeljem iskaza jednog svjedoka kao jedinoga dokaznog sredstva ne bi trebao smatrati utvrđenom kakvu odlučnu činjenicu. Istodobno takav izričaj jasno otvara mogućnost da – iznimno, odstupajući od načelnog shvaćanja i preporuke – sudac to i učini kada mu se to bude činilo opravdanim. Spomenuti izričaj na primjeru iskaza svjedoka upućuje na ocjenu dokaza koja sudcu ostavlja određenu slobodu, ali je istodobno ograničava. Ipak, što je posebno važno pripomenuti, ovdje se radi o pravnom uređenju načina ocjene dokaza.

Nakon toga, u daljnjemu (drugom) dijelu konstitucije koristeći se izričajem u prezentu (*sancimus*), car Konstantin dana 25. kolovoza 334. godine određuje kako ubuduće vrijedi pravilo da se ni u kojemu slučaju iskaz jednog svjedoka kao jedinoga predloženog dokaznog sredstva ne smije saslušati.¹² To znači da od 334. godine sudac ne smije predlagatelju svjedoka uopće dopustiti saslušavanje iskaza svjedoka ako za utvrđivanje te činjenice nije predložen i iskaz drugog svjedoka ili kakav drugi dokaz. Potonje se ni na koji način ne odnosi na sudčevu ocjenu dokaza, već na izričito proklamiranje da se predloženi svjedok kao jedino dokazno sredstvo uopće neće saslušati. To znači da se takvo dokazno sredstvo u opisanoj specifičnoj situaciji u cijelosti isključuje. Pravilo je strogo i bez iznimno se primjenjuje (osim na biskupe),¹³ što je dodatno pojačano tvrdnjom da se čak ni obnašatelj kakve javne službe neće pripustiti kao jedini svjedok.

Potonje Konstantinovo uređenje, koje se primjenjuje od 25. kolovoza 334. godine, ne može se prihvatiti kao uvođenje pravila *testis unus testis nullus* kao dokaznog pravila. Naime, zbog odbijanja da se pripusti iskaz takvog svjedoka do ocjene toga dokaznog sredstva neće doći. Međutim, ono se na određen način može tumačiti kao pravilo *testis unus testis nullus*, ali tako da to znači da će se, ako kao dokazno sredstvo uz iskaz jednog svjedoka nije predložen i iskaz drugog svjedoka, odbiti saslušavanje jedinoga predloženog svjedoka. U tome se smislu u cijelosti slažemo s tvrdnjom Dietera Simona da rimsko pravo u ovome konkretnom slučaju nije uređivalo vrijednost iskaza jednog svjedoka

¹¹ Usp. Antonino METRO, *Unus Testis Nullus Testis*, 110.

¹² Usp. *Isto*.

¹³ Usp. *Isto*, 115.

u sustavu ocjene dokaza nego da je riječ o nedopuštenosti dokaznog sredstva koje se sastoji samo u *testis unus*.¹⁴ Tek se s tim objašnjenjem sadržaj drugog dijela citirane Konstantinove konstitucije smije poimati kao uvođenje pravila *testis unus testis nullus*.¹⁵

Spomenuta shvaćanja o iskazima svjedoka iz citirane Konstantinove konstitucije prihvaćena su i u zbirci iz VI. stoljeća koja ima naziv *Collectio Tripartita*.¹⁶ Posredstvom nje vjerojatno je preuzeta u jedan dekretal pape Hadrijana IV., očuvan u praškom rukopisu zbirke od 294 poglavlja.¹⁷

Drukčije je uređenje vrijedilo glede svjedoka čijim se iskazima utvrđivao sadržaj nedostupne javne isprave. S obzirom da isprava (*instrumentum*), posebno javna, ima ponajprije i jaču dokaznu snagu od iskaza svjedoka, njezin sadržaj utvrđivao se podudarnim iskazima najmanje trojice svjedoka (Justinijanova *Novela* br. 73).¹⁸

S obzirom na sve prethodno izneseno, proizlazi da u postklasičnome rimskom pravu pravilo *testis unus testis nullus* nije bilo izrijeком izraženo. U sustavu rimske *cognitio extra ordinem*¹⁹ ono zasigurno nije imalo značenje dokaznog pravila kakvo je kasnije postojalo u rimsko-kanonskom postupku. Međutim, činjenica je da dva shvaćanja izražena u Konstantinovoј konstituciji iz 334. godine ukazuju na razvoj u sustavu dokazivanja rimskoga postklasičnog prava koji je išao u smjeru značenja koje će pravilo *testis unus testis nullus* imati u rimsko-kanonskom postupku.

Promatrajući rimska shvaćanja o iskazu jednog svjedoka kao jedinoga dokaznog sredstva, mogu se razabrati tri faze: 1) u razdoblju pretklasičnog i klasičnoga rimskog prava (zbog sasvim opravdane neuvjerljivosti i nepovjerenja prema takvom iskazu svjedoka) u sustavu slobodne ocjene dokaza pribjegavalo se pluralitetu svjedoka ili, vjerojatno, izvođenjem još kakvoga drugog dokaza; 2) u doba Konstantinove vladavine do 25. kolovoza 334. godine bilo je propisano da se iskaz jednog svjedoka načelno neće vrednovati kao način utvrđivanja odlučne činjenice, ali je sudac imao mogućnost iznimno postupiti

¹⁴ Usp. Dieter SIMON, *Untersuchungen zum Justinianischen Zivilprozess*, 349.

¹⁵ Usp. Vesna RADOVČIĆ, Pravna izreka *Unus testis nullus testis* – problemi datacije kao formalnog dokaznog pravila, 513–515; Ante ROMAC, *Minerva: Florilegium sententiarum latinarum*, Zagreb, 1988., 721; Antonino METRO, *Unus Testis Nullus Testis*, 113–116; Max KASER, *Das römische Zivilprozessrecht*, München, 1996., 484.

¹⁶ Usp. COLLECTIO TRIPARTITA, 3.132.

¹⁷ Poglavlje br. 247. Uputa na izvor nalazi se u: André GOURON, *Testis unus testis nullus dans la doctrine juridique du XIIe siècle*, 84.

¹⁸ Usp. Thomas RÜFNER, *Imperial Cognitio Process*, u: Clifford ANDO – Paul J. du PLESSIS – Kaius TUORI (ur.), *The Oxford Handbook of Roman Law and Society*, Oxford, 2016., 264.

¹⁹ Usp. Max KASER – Karl HACKL, *Das römische Zivilprozessrecht*, München, 1996., 451.

i drukčije; 3) u doba Konstantinove vladavine počevši od 25. kolovoza 334. godine nije se pripuštao iskaz svjedoka koji bi bio predložen kao jedino dokazno sredstvo, osim ako nije bila riječ o biskupu (*episcopus*).

Na biskupskim sudištima (*episcopales audientiae*), koja se afirmiraju nakon *Milanskog edikta* (313.), odlučne su se činjenice, povrh isprava koje su uvijek imale prednost, mogle utvrđivati i iskazima svjedoka, ali se prilikom toga nedostatnima smatrao iskaz *unius testis*.²⁰

2. Vrijeme nastanka, kontekst oblikovanja i podrijetlo pravila *testis unus testis nullus* u rimsko-kanonskom postupku

Izričaj *testis unus testis nullus* nije poznat iz razdoblja rimskog prava. Premda idejni temelji o tom poniru u rimsko klasično, a u znatnijoj mjeri u pravo Konstantinova doba i tada važeću *cognitio extra ordinem*, pravilo je glede svoje funkcije i smisla sigurno oblikovano u srednjem vijeku.²¹ U tadašnjem rimsko-kanonskom postupku *testis unus testis nullus* bilo je dokazno pravilo nedjeljivo povezano sa sustavom vezane ocjene dokaza,²² što znači da je njegovo pravno značenje proizašlo iz rimsko-kanonske postupovne tradicije.²³ André Gouron dobro je primijetio da u razdoblju XII. stoljeća prije izdavanja *Decretum Gratiani* kanonski izvori iskaz svjedoka vrednuju, poimaju i oblikuju posredstvom shvaćanja rimskih klasičnih pravnika s težnjom njihova oblikovanja u kanonska pravila. U takvim se trendovima ogleđa i shvaćanje o civilnom temelju razmatranog pravila te, s druge strane, nastojanjem da se ono rekontekstualizira i odgovarajuće izrazi u sustavu kanonskog prava.²⁴

Rimsko-kanonski postupak bio je izgrađen na dvama temeljima. Jedan je bio civilni i u njemu se ogleđala tradicija primjene rimskog prava (*ius Romanum*), dok je drugi bio duhovni – božanski (*divinus*) te se u njemu ogleđala primjena kanonskog prava (*ius canonicum*), koje se izgrađivalo kroz praksu

²⁰ Usp. Boudeweijn SIRKS, *The episcopalis audientia in Late Antiquity*, u: *Droit et cultures*, 65 (2013.) 1, u: <http://droitcultures.revues.org/3005> (18. XII. 2019.).

²¹ U cijelosti se slažemo s tvrdnjom »Testis unus testis nullus, izreka je nesporno srednjovjekovnog porijekla«, Vesna RADOVČIĆ, *Pravna izreka Unus testis nullus testis – problemi datacije kao formalnog dokaznog pravila*, 511–512.

²² Usp. Ferdinando TREGGARI, *La fides dell'unico teste*, u: *Initium*, 13 (2008.), 689; Clausdieter SCHOTT, *Ein Zeuge, kein Zeuge. Zur Entstehung und Inhalt eines Rechtsspruchworts*, u: *Festschrift für Ferdinand Elsener*, Sigmaringen, 1977., 222.

²³ Usp. Knut Wolfgang NÖRR, *Romanisch-kanonisches Prozessrecht: Erkenntnisverfahren erster Instanz in civilibus*, Heidelberg, 2012., 153.

²⁴ Usp. André GOURON, *Testis unus testis nullus dans la doctrine juridique du XIIe siècle*, 84, s uputama na srednjovjekovne diplomatske izvore.

izdavanja dekretala. Međutim, počevši od Gracijanova dekreta 1140. i njegova prihvaćanja od civilista oko 1160. godine, uspostave potpune papinske kontrole nad Sveučilištem u Bologni početkom XIII. stoljeća i započinjanja sustavnog podučavanja kanonskog prava na prvim sveučilištima sredinom toga stoljeća, ta se dva sustava prava počinju prožimati.²⁵

Kao dokazno pravilo shvaćanje *testis unus testis nullus* u rimsko-kanonskom postupku također se oblikovalo prožimanjem utjecaja civilnog (rimskog) prava te čisto teoloških i kanonističkih shvaćanja. Najstarija shvaćanja o tome da se u izostanku drugih i daljnjih dokaznih sredstava neka činjenica utvrđuje suglasnim iskazima dvojice svjedoka zastupljena su u djelima glosatora, a nastaju pod utjecajem citirane Konstantinove konstitucije, nekoliko klasičnih fragmenata u *Digesta* (Ulp., D. 22.5.12;²⁶ Paul., D. 48.18.20)²⁷ i analognih praksi koje su postojale na kasnoantičkim biskupskim sudištima (*episcopales audientiae*). A. Gouron točno primjećuje da rani glosatori nisu iznjedrili vlastite tvrdnje o pluralitetu svjedoka, već da su preuzeli ranija rimska pravna shvaćanja. Kao potvrdu toga poziva se na Bulgarovo djelo *De iudiciis* iz XII. stoljeća u kojemu se to pitanje ne spominje.²⁸ Međutim, u XII. stoljeću u *Lo Codi* i *Summa Trecensis* izražena su shvaćanja da se u nekim situacijama odlučna činjenica smije utvrđivati i iskazom jednog svjedoka kao jedinim dokaznim sredstvom.²⁹

U *Decretum Gratiani* shvaćanje o potrebi postojanja dvaju podudarnih iskaza svjedoka izraženo je pod jakim utjecajem duhovnih čimbenika zastupljenih u starozavjetnim i novozavjetnim tekstovima,³⁰ ali u najvećoj mjeri s obzirom na navod u Evanđelju po Ivanu³¹ (»Et in lege vestra scriptum est quo-

²⁵ Usp. Peter STEIN, *Roman Law in European History*, Cambridge, 1999., 49–50; Harold J. BERMAN, *Law and Revolution: the Formation of Western Legal Tradition*, Cambridge, 1983., 126; James BRUNDAGE, *The Teaching and study of Canon Law in the Law Schools*, u: Wilfried HARTMANN – Kenneth PENNINGTON (ur.), *The History of Medieval Canon Law in the Classical Period, 1140–1234. From Gratian to the Decretals of Pope Gregory IX*, Washington, 2008., 98–101.

²⁶ »Ubi numerus testium non adicitur, etiam duo sufficient: pluralis enim elocutio duorum numero contenta est.« O tome vidi u: André GOURON, *Testis unus testis nullus* dans la doctrine juridique du XIIe siècle, 83.

²⁷ Usp. AZO, *Summa Codicis*, 4.20, br. 20, 21; ACCURSIUS, *Glossa ordinaria seu magistralis*, C. 4.20.18 *praesto*. Kasnije za Paul., D. 48.18.20. vidi BARTOLUS, *Ad D. 48.18.10*, par. Plurimum, br. 4–32.

²⁸ Usp. André GOURON, *Testis unus testis nullus* dans la doctrine juridique der XIIe siècle, 85.

²⁹ Usp. *Isto*, 86.

³⁰ Osim onih navedenih u nastavku, navode se sljedeći izvori: Dt. 17.6, 19.15, Kor. 13.1. Vidi: Mario ASCHERI, *The Laws of Late Medieval Italy (1000–1500): Foundations for a European Legal System*, Leiden, 2013., 86.

³¹ Usp. Iv 8,17.

niam duorum hominum testimonium verum est») ³² i Evanđelju po Mateju ³³ (»Ut in ore duorum vel trium testium stet omne verbum«) ³⁴.

Polovicom XIII. stoljeća pravilo *testis unus testis nullus* u cijelosti je izgrađeno i iscrpno razrađeno u osvrtima na sudski postupak i postupovnim traktatima, što predstavlja daljnji stupanj njegove cjelovite afirmacije. Tako Accursius u svezi s tim pravilom, a u situaciji kada izostaje jedan svjedok, razlaže pojam indicije (*indicium*) kao idejni temelj dokazivanja. ³⁵ Posebno je važna razrada toga pravila zastupljena u Durantisovu *Speculum iudiciale* iz 1271. godine. Relevantno shvaćanje Durantis je, govoreći o ispravama čiji se sadržaj potvrđuje svjedocima, izrazio na sljedeći način: »quia cum duo sint necessaria, scilicet quod sint testes, et quod sint rogati: si unum desit, non valet quod agitur« ³⁶.

3. Pravilo *testis unus testis nullus* u sustavu dokazivanja u rimsko-kanonskom postupku

Premda je zbog većeg povjerenja u pisano svjedočanstvo dokazivanje ispravama (*per instrumenta*) u srednjem vijeku imalo prednost, u praksi su iskazi svjedoka (*testimonia*) bili mnogo češća dokazna sredstva. Stoga se upravo na primjeru svjedoka (a ne isprava) izgradilo pravilo vezane ocjene dokaza: *testis unus testis nullus*. Njime se određuje da se iskazima dvojice vjerodostojnih svjedoka koji jednako iskazuju o nekoj činjenici ta činjenica potpuno utvrđuje (*probatio plena*), dok je iskaz samo jednog svjedoka nedostatan za utvrđivanje odlučne činjenice, ma koliko taj svjedok i njegov iskaz bili vjerodostojni. Prema tomu, sudac svoju prosudbu o odlučnim činjenicama nije smio temeljiti na iskazu samo jednog svjedoka. Za razliku od Konstantinova uređenja iz 334. godine, srednjovjekovni sudac morao je saslušati jedinoga predloženog svjedoka, ali se taj iskaz sam po sebi nikako nije mogao vrednovati kao način utvrđivanja odlučne činjenice (*probatio plena*). ³⁷

³² DECRETUM GRATIANI, 2 q. 4, dict. init. Usp. André GOURON, *Testis unus testis nullus* dans la doctrine juridique du XIIe siècle, 83–84.

³³ Usp. Mt 18,16.

³⁴ DECRETUM GRATIANI, 1 c., 4 q. 1; 3 c., § 38. Usp. André GOURON, *Testis unus testis nullus* dans la doctrine juridique du XIIe siècle, 83–84.

³⁵ »quia unus testis tantum praecedebat, qui non facit iudicium, vel praesumptionem«, ACCURSIUS, *Glossa ordinaria seu magistralis*, C. 3.36.26.

³⁶ Guilhelmus DURANTIS, *Speculum iudiciale*, I, 4, br. 92. Vidi također: Guilhelmus DURANTIS, *Speculum iudiciale*, I, 4 de teste § Restat, br. 1–6. Slično vidi: Paul., D. 48.18.20.

³⁷ Usp. Knut Wolfgang NÖRR, *Romanisch-kanonisches Prozessrecht: Erkenntnisverfahren erster Instanz in civilibus*, 153.

U strukturi rimsko-kanonskog postupka, koji se oslanjao na pozicije stranaka, dokazivanjem odlučnih činjenica svaka bi od stranaka postupno izgrađivala svoju *positio* sukcesivnim i supsidijarnim dokazivanjem, što se postizalo tako da se pojedina činjenica utvrđuje dokazom koji je potpun (*probatio plena*).³⁸ Potpun dokaz (*probatio plena*) je dokazna kategorija koja je konačna, konkretna i dovodi do sudčeve *perfecta credulitas*. Tek ako bi tužitelj podnio *probatio plena* i time u cijelosti dokazao svoju poziciju, teret dokazivanja prelazio bi na tuženika. Ako u tom ne bi uspio, izgubio bi spor.³⁹ Pravilo *testis unus testis nullus* primjenjuje se samo ako se neka činjenica utvrđuje isključivo jednim dokaznim sredstvom – iskazom svjedoka. U svim ostalim situacijama, tj. kada u obzir dolaze samo druga dokazna sredstva ili kombinacija dokaznih sredstava od kojih je jedno iskaz svjedoka, to se pravilo ne primjenjuje.

Za razumijevanje značenja i funkcije pravila *testis unus testis nullus* važno je istaknuti da je rimsko-kanonski postupak *in civilibus* bio akuzatoran do apsolutnosti. Svako razmatranje pravila *testis unus testis nullus* bez njegova stavljanja u kontekst stroge akuzatornosti rimsko-kanonskog postupka *in civilibus* dovodi do nemogućnosti razumijevanja njegove funkcije. Upravo je nekontekstualno i nekritičko razmatranje tog pravila dovelo do pogrešne kvalifikacije pravila *testis unus testis nullus* kao iracionalnog, suviše formalističkog, anakronog, nepravednog i slično.

Durantisovo *Speculum iudiciale* sadrži cijeli titul naslovljen »De teste« u kojemu je iscrpno razložen niz tada aktualnih postupovnih pitanja glede svjedoka i njegova iskaza.⁴⁰ Durantisovi navodi pokazuju da, osim u specifičnom povijesnom kontekstu srednjovjekovlja, važnost svjedoka i njegova iskaza treba sagledavati i u kontekstu temeljnih obilježja i fizionomije rimsko-kanonskog postupka koji njeguje raspravni *modus operandi*. S obzirom na akuzatornost postupka, svjedoke su većinom predlagale stranke, a raspravno načelo omogućavalo je protustranci da postavljanjem pitanja na zasebnom ročištu i protutvrdnjama ospori njegov iskaz. Tomu je dodatno pridonosila i činjenica da se iskaz svjedoka objavljivao.⁴¹ Iohannes Bononiensis sudcu pripisuje aktivnu ulogu prilikom izvođenja dokaza svjedočenjem. Pritom sam sudac mora neposred-

³⁸ Usp. Jean-Philippe LEVY, *La hiérarchie des preuves dans le droit savant du Moyen-âge depuis la renaissance du droit romain jusqu'à la fin du XIVe siècle*, Lyon, 1939., 67.

³⁹ Usp. Alan UZELAC, *Teret dokazivanja*, 54.

⁴⁰ Usp. Guilihelmus DURANTIS, *Speculum iudiciale*, lib. 1, part. »De teste«.

⁴¹ Usp. Knut Wolfgang NÖRR, *Romanisch-kanonisches Prozessrecht: Erkenntnisverfahren erster Instanz in civilibus*, 145–146.

no ispitivati svjedoka.⁴² Glosator Bulgarus navodi da sudac izvodi dokaz, ali i da rijetko postavlja pitanja nakon svjedokova iskazivanja (*iudex examinet saepis interroget...*)⁴³ jer je to prepušteno stranačkoj *diputatio*. Slično navodi i Durantis,⁴⁴ a prije njega i sveti Ambrozije.⁴⁵

Akuzatornošću se odvijanje postupka i postupovnu dinamiku vezivalo isključivo uz aktivnost stranaka. Prilikom toga sudca se namjerno u najvećoj mjeri isključivalo od toga, pasiviziralo ga se i onemogućilo mu se da sam ili na vlastitu inicijativu istražuje i utvrđuje odlučne činjenice. Prema tomu, cjelokupan postupovni teret padao je na stranke koje same iznose tvrdnje, predlažu dokaze i podnose dokaze poradi dokazivanja (izgradnje) svoje pozicije.⁴⁶ Činjenica da stranke utječu na dinamiku postupka na poseban se način i dosljedno ogleda i prilikom ocjene dokaza. Kako je sudac pasiviziran prilikom pokretanja postupka, predlaganja dokaza i njihova izvođenja, dosljedno tomu, pasiviziran je i u fazi njihove ocjene tako što mu se unaprijed propisuje kako će u kvalitativnom i kvantitativnom smislu vrednovati određeno dokazno sredstvo.

Ocjena dokaza, a posljedično i funkcija sudca, time se svodila na puki tehnicitet. Premda je rimsko-kanonski postupak bio zamišljen kao stranačka usmena i neposredna *disputatio*, on se svodio (posebno nakon 1215. godine kada se na Četvrtome lateranskom koncilu uvodi načelo pismenosti), na međusobnu prepisku stranaka u kojoj se funkcija sudca u znatnoj mjeri (ne i isključivo) svodila na posrednika u razmjeni tih pismena. U Durantisovo doba, kada je načelo pismenosti bilo već desetljećima ukorijenjeno, potpuno se afirmirao sustav vezane ocjene dokaza⁴⁷ i pasivna uloga sudca, što odražava tvrdnja u *Speculum iudiciale* da *iudex debet secundum allegata et probata procedere*.⁴⁸ Osvrćući se na literaturu o rimsko-kanonskom postupku, Alan Uzelac sustav

⁴² Usp. Iohannes BONONIENSIS, *Summa notorie de hiis que in foro ecclesiastico coram quibuscumque iudicibus occurrunt notariis conscribenda*, u: Ludwig ROCKINGER (ur.), *Briefsteller und formelbücher des elften bis vierzehnten Jahrhunderts*, I, München, 1863., 671 (De testibus).

⁴³ Usp. BULGARUS, *De iudiciis*, § 9.

⁴⁴ Usp. Guilhelmus DURANTIS, *Speculum iudiciale*, lib. 1, part. »De teste«, rub. 1, br. 67.

⁴⁵ Usp. Aemilius Ludwig RICHTER – Emil FRIEDBERG (ur.), *Corpus iuris canonici*, I, Leipzig, 1839., Pars causa III, Quaest. VII, c. IV.

⁴⁶ Usp. Alan UZELAC, *Teret dokazivanja*, 55.

⁴⁷ Usp. Arthur ENGELMANN, *A History of Continental Civil Procedure*, I, South Hackensack, 1969. (reprint), 472–473.

⁴⁸ Usp. Guilhelmus DURANTIS, G., *Speculum iudiciale*, lib. 1, part. 1, rub. 1. Polovicom XII. stoljeća glosator Bulgarus dokumentira mnogo aktivniju ulogu sudca, tj. ovlast da istražuje: *iudex examinet, saepius interroget ...* BULGARUS, *De iudiciis*, § 9. Hermann KANTOROWICZ – William Warwick BUCKLAND, *Studies in the Glossators of the Roman Law: Newly Discovered Writings of the Twelfth Century*, Cambridge, 1938., 70–72.

vezane ocjene dokaza naziva njegovim notornim obilježjem, a ulogu sudca prepoznaje samo u aktu proglašavanja presude i osiguravanja njezine obvezatnosti.⁴⁹ Premda je pozicijska narav postupka dokidala neposrednu, usmenu i kontradiktornu *disputatio*, u sustavu vezane ocjene dokaza ona sudcu pojednostavljuje i u potpunosti objektivizira ocjenu dokaza ciljano je svodeći na puku tehnikaliju.

U sustavu ocjene dokaza, kako je opisuje *Speculum iudiciale*, sudac ne sudi, nego prvotno uređuje, a smisao toga je bio, čini se, dokinuti svaku sudčevu subjektivnost i arbitrarnost, dokinuti predrasude te subjektivna shvaćanja i lakovjernosti kojima on može podlegnuti u sustavu slobodne ocjene dokaza, posebno kada se odlučne činjenice utvrđuju samo iskazima svjedoka. Osim te funkcije, pravilo *testis unus testis nullus* u sebi sadrži očuvano dugovjeko nepovjerenje u iskaz jednog svjedoka koje u akuzatornom postupku služi i kao svojevrsna postupovna brana od različitih stranačkih manipulacija povezanih s iskazom jednog svjedoka (tzv. *testis corruptus*).

Pravilo *testis unus testis nullus* mora se sagledavati i u kontekstu načela pismenosti te u okvirima shvaćanja o odnosu dokazne snage isprave i iskaza svjedoka. Ta problematika potječe još od Justinijanova doba jer, primjerice, njegov Kodeks gdjekada izjednačuje njihovu dokaznu snagu.⁵⁰ Rasprava o tome nalazi se i u Noveli br. 73, unatoč tomu što se njezin sadržaj u srednjem vijeku dekontekstualizirao i namjerno pogrešno tumačio.⁵¹ Od XII. stoljeća u rimsko-kanonskom postupku razabiru se dvije različite težnje od kojih je svaka pridavala prednost ponajprije jednom od spomenutih dokaznih sredstava. Oslanjajući se na činjenicu da je čovjekovo pamćenje pogrešivo (*memoria hominum labilis*), između 1206. i 1209. godine papa Inocent III. u jednom je dekretalu odredio da podudarni iskazi četvorice svjedoka imaju prednost pred bilježničkom ispravom.⁵² U narednim stoljećima postavljalo se pitanje o odnosu dokazne snage iskaza svjedoka i isprave na način da se propitivalo koliko je svjedoka potrebno kako bi se njima jednako utvrdila činjenica kao i vjerodostojnom ispravom. Opće pravilo nije postojalo pa se primjenjivala praksa s trojicom ili petoricom svjedoka.

Pravilo *testis unus testis nullus* bilo je značajan čimbenik u razrješavanju tog pitanja, što je rezultiralo shvaćanjem da se podudarnim iskazima dvojice

⁴⁹ Usp. Alan UZELAC, *Teret dokazivanja*, 51.

⁵⁰ Usp. CODEX IUSTINIANUS, 4.21.15.

⁵¹ Usp. NOVELLA, br. 73, c. 3.

⁵² Usp. INNOCENTIUS III, X, 2, 22, 10; prema: Jean Phillipe LEVY, The evolution of written proof, u: *The American University Law Review*, 13 (1964.) 2, 147.

pouzdanih svjedoka utvrđuje odlučna činjenica te da to ima značenje *probatio plena*. Prema Levyjevu shvaćanju, takvi iskazi mogli su obezvrijediti dokaznu snagu vjerodostojne isprave.⁵³ Prema tomu, činjenica naznačena u podudarnim iskazima dvojice pouzdanih svjedoka uzimala se utvrđenom za razliku od druge činjenice u toj istoj pravnoj stvari koja je proizlazila iz sadržaja javne isprave. U takvom slučaju podudarni iskaz dvojice svjedoka ima prednost pred ispravom. Važnost svjedoka u srednjem vijeku proizlazila je iz činjenice što su njihovi iskazi bili *viva vox* i što ih se moglo ispitivati, suočavati s drugim činjenicama, promatrati njihovo držanje i uspoređivati iskaze, dok je isprava, za razliku od toga, u cijelosti pasivan izvor podataka.⁵⁴

Premda *testis unus testis nullus* znači da karakter *probatio plena* imaju podudarni iskazi dvojice svjedoka koje druga stranka nije osporila, značenje tog načela može se poimati i drukčije. Kao jedan od postupovnih problema među kanonistima u parnicama o proglašenju ništavosti ženidbe nametalo se pitanje najvećeg broja svjedoka koji se smiju prizvati. To je pitanje proizlazilo iz činjenice što svjedok nije bio obvezan iskazivati dokle god mu se ne podmire troškovi, što znači da bi velika brojnost svjedoka sa sobom povlačila i povećane troškove.⁵⁵ Prema Durantisu, sud je imao obvezu ograničiti broj svjedoka koji se *in casu concreto* smio prizvati.⁵⁶ Najmanji broj svjedoka – držeći se *testis unus testis nullus* – bila su dvojica, dok se najveći broj u ženidbenim stvarima načelno kretao oko pet. *Testis unus testis nullus* s toga drugog gledišta stoga treba poimati i kao mehanizam za postizanje postupovne ekonomičnosti. Utvrdili se dvojicom svjedoka ili dvojicom od više svjedoka *positio* jedne stranke tada, pod pretpostavkom da protustranka ne ospori njihove iskaze, daljnje izvođenje dokaza iskazom svjedoka nije potrebno.

Pravilo *testis unus testis nullus* u sustavu dokazivanja ima značenje pravnog načela. Međutim, s njime je bio povezan i niz iznimaka. Durantis je u *Speculum iudiciale* nabrojao 30 iznimaka, međutim, one su postojale još od Justinijanova prava i ranijih kanonističkih tekstova.⁵⁷ Najpoznatija iznimka bila je situacija kada se odlučna činjenica utvrđivala iskazom jednoga zaprisegnutog svjedoka prilikom čega su se obje stranke sporazumjele da će prihvatiti

⁵³ Usp. *Isto*, 147–148.

⁵⁴ Usp. *Isto*, 148.

⁵⁵ Usp. Richard. H. HELMHOLZ, *Marriage Litigation in Medieval England*, Cambridge 2007, 127–128.

⁵⁶ Usp. Guilhelmus DURANTIS, *Speculum iudiciale*, lib. 1, part. 4 »De teste«, rub. »De numero testium«, br. 13.

⁵⁷ Usp. *Isto*, I, 4 de teste § Restat, br. 8–12.

taj iskaz. U takvom slučaju iskaz jednog svjedoka bio je *probatio plena*. Osim Durantisa, tu je iznimku opisao i Lanfrancus de Oriano.⁵⁸

4. Iskaz jednog svjedoka kao *probatio semiplena* i *indicium*

Pravilo *testis unus testis nullus* treba razmatrati kada se neka odlučna činjenica utvrđuje isključivo iskazima svjedoka. Samo tada će se iskaz jednog svjedoka smatrati nedostatnim. Ipak, iskaz jednog svjedoka u rimsko-kanonskom postupku nije bio bezvrijedan niti se on zanemarivao. Glosator Azo tako navodi *unus testis facit semiplenam probationem*, u čemu ga slijede svi kasniji pravници.⁵⁹ Riječ je o takvom dokazu koji se sastoji u iskazu svjedoka, a koji pojedinačno nema dovoljnu snagu pa sam po sebi ne dovodi do dokazivanja pozicije, a time ni do uspjeha u parnici. Svojom naravi *probatio semiplena* je neodređena, neizvjesna, nekonkretna i u kvantitativnom smislu nedovoljno supstancira sudčev zaključak o postojanju neke odlučne činjenice pa ne dovodi do sudčeve *perfecta credulitas*,⁶⁰ već samo do *suspicio* i *opinio*, što je izjednačeno s *probatio semiplena*.⁶¹ *Probatio semiplena* u vidu iskaza jednog svjedoka dopušta mogućnost da se na nju nadoveže neko drugo dokazno sredstvo kojim se, jednako kao i iskazom svjedoka, potvrđuje postojanje iste odlučne činjenice. U opisanoj konstelaciji dvaju različitih dokaznih sredstava (od kojih je svako samo po sebi *probatio semiplena*, a time i nedostatno) postići će se *probatio plena*. Riječ je o specifičnom »aritmetiziranju« glade dokaznih sredstava koje je svojstveno sustavu vezane ocjene dokaza. U tom se ogleda i sav tehnicitet uloge sudca prilikom ocjene dokaza i donošenja odluke.⁶²

U srednjem vijeku iskaz jednog svjedoka poima se i kao indicija (*indici-um*). Držeći se analiza Knuta Wolfganga Nörra, jasno proizlazi da se dokazivanje nije smjelo oslanjati isključivo na indicije niti da skup indicija može dovesti do *probatio plena*. Vesna Radovčić u tom smislu navodi da su indicije mogle samo pojačavati snagu nekog već izvedenog i poznatog dokaza.⁶³

⁵⁸ Usp. *Isto*, br. 11; LANFRANCUS DE ORIANO, c. 8 de testium depositionibus, br. 71.

⁵⁹ Usp. AZO, *Summa Codicis*, 4.1., br. 10; 4.20, br. 21.

⁶⁰ Usp. Jean-Philippe LEVY, *La hiérarchie des preuves dans le droit savant du Moyen-âge depuis la renaissance du droit romain jusqu'à la fin du XIVe siècle*, 108.

⁶¹ Usp. BARTOLUS, D. 12.2.31, br. 22, 23. Također usp. Knut Wolfgang NÖRR, *Romanisch-kanonisches Prozessrecht: Erkenntnisverfahren erster Instanz in civilibus*, 153, 158.

⁶² Usp. *Isto*, 153.

⁶³ Usp. Vesna RADOVČIĆ, *Građanski proces u režimu općeg (recipiranog rimskog) prava*, u: Štjenko VRANJICAN (ur.), *Hrestomatija rimskog prava*, Zagreb, 1998., 302.

Papa Inocent IV. kaže da premda se indicije navode kao dokazna sredstva, njihova samostalna dokazna vrijednost izostaje te se činjenica čije bi utvrđivanje moglo proizlaziti iz indicija mora dokazivati odgovarajućim dokaznim sredstvima, prilikom čega indicija može poslužiti kao temelj toga, tj. dokazivanje može svoj idejni temelj imati u indiciji.⁶⁴ Accursius u *Glossa ordinaria* to razlaže baš na primjeru *testis unus testis nullus*, u situaciji kada izostaje jedan svjedok. Tada će iskaz *testis unius* biti indicija o odlučnoj činjenici, ali nikako i *probatio plena*. Nema li drugog svjedoka, iskaz toga jedinog svjedoka moći će se razmatrati samo s drugim činjenicama utvrđenima na neki drugi način, a hoće li to dovesti do *probatio plena* ovisi o ispunjenju pretpostavaka vezane ocjene dokaza.⁶⁵

Primjećuje se da u XIII. stoljeću vrste dokaznih sredstava u rimsko-kanonskom postupku nisu bile međusobno precizno razgraničene pa se jedan isti postupovni fenomen poput *unus testis* podvodio pod različite kategorije. Premda su *indicia* još od Durantisova *Speculum iudiciale* svrstana u samostalne *probationes*, one se u kasnosrednjovjekovnoj i ranonovovjekovnoj kanonistici (u dekretalima) i civilistici (posebno postglosator Baldus de Ubaldis, ali i Bartolus de Saxoferrato) poistovjećuju s *praesumptiones*, dapače, čak se pojmovi *indicia* i *praesumptiones* smatraju istoznačnicama.⁶⁶ Takva pojava, međutim, mnogo je starija jer je dokumentiraju glosatori Rogerius, Azo i Placentinus svaki u svojoj *Summa Codicis* u kojima smatraju da je *testis unus* zapravo *praesumptio*.⁶⁷ Azo tvrdi da iskaz jednog svjedoka *loco praesumptionis recipiatur*,⁶⁸ a slično navodi i Placentinus. *Tractaturi de iudiciis* navodi: »Si tantum unus testis habeatur ... non perhibet testimonium, sed habeatur pro praesumptione.«⁶⁹ Zbirka *Brachylogus iuris civilis* iz XII. stoljeća dokumentira većinom Rogerijeva i Placentinova shvaćanja o *unus testis* kao jedinome dokaznom sredstvu koje se poistovjećuje s *praesumptio*. U njoj izražena shvaćanja dalje su prihvaćena u djelu *De praesumptionibus*, gdje se navodi: »vox unius solius testis nullo modo ad probationem est idonea, ad praesumptionem faciendam potest admitti«⁷⁰.

⁶⁴ Usp. INNOCENTIUS IV, *Commentaria*, X. 5.3.6.

⁶⁵ Usp. ACCURSIUS, *Glossa ordinaria seu magistralis*, C. 3.36.26.

⁶⁶ Usp. Knut Wolfgang NÖRR, *Romanisch-kanonisches Prozessrecht: Erkenntnisverfahren erster Instanz in civilibus*, 167–168.

⁶⁷ Usp. André GOURON, *Testis unus testis nullus* dans la doctrine juridique du XIIe siècle, 87.

⁶⁸ Usp. AZO, *Summa Codicis*, 4, 21, br. 5.

⁶⁹ TRACTATURI DE JUDICIIS, 1, 1, br. 7; 1, 13, br. 3. O tome vidi: André GOURON, *Testis unus testis nullus* dans la doctrine juridique du XIIe siècle, 87.

⁷⁰ *De praesumptionibus*, 4, 16, br. 1; André GOURON, *Testis unus testis nullus* dans la doctrine juridique du XIIe siècle, 90.

S obzirom na sve izloženo, može se zaključiti kako niz srednjovjekovnih autora navodi da *unus testis* kao dokazno sredstvo (koje je samo po sebi nedostatno da bude *probatio plena*) dovodi do jedne posebne *praesumptio*, međutim, možemo se složiti s K. W. Nörrom da njezino značenje i učinci nisu sasvim jasni.⁷¹

5. Dokazna snaga iskaza jednog svjedoka u kodifikaciji kanonskog prava iz 1917., 1983. godine i motupropriju *Mitis Iudex Dominus Iesus*

5.1. Normativni okvir u kanonskom pravu koji uređuje iskaz jednog svjedoka kao jedinoga dokaznog sredstva

Načela kanonskoga prava u pogledu dokazne snage iskaza jednog svjedoka u cijelosti su oblikovana u XIII. stoljeću. Pravilo *testis unus testis nullus* tada poprima značenje načela i otada je neprekidno prisutno u kanonskom pravu. Ono je tijekom srednjeg i novog vijeka iznimno aktualno u svim vrstama postupaka jer se iskaz svjedoka pojavljuje kao najvažnije i najraširenije dokazno sredstvo, a samim time u određenom broju slučajeva nužno se pojavljuju i situacije kada za utvrđivanje neke odlučne činjenice postoji iskaz samo jednog svjedoka.

U kodificiranom obliku to je pravilo prvi put normativno izraženo u *Codex iuris canonici* iz 1917. godine. Premda od XIII. do početka XX. stoljeća postoji veliki vremenski raspon u kojemu se rimsko-kanonski postupak kao službeni postupak napustio u civilnoj sferi, dok se u Crkvi pretvorio u kanonski postupak, činjenica je da se tijekom tog razdoblja glede pravila *testis unus testis nullus* nije dogodila nikakva promjena. Stoga je opravdano to pravilo neposredno dovoditi u svezu s izričajem njegova sadržaja u službenim kodifikacijama kanonskog prava nastalima u XX. stoljeću.

O odlučujućoj ulozi koju počevši od srednjega vijeka ima iskaz svjedoka može se saznati iz obaju zakonika donesenih u XX. stoljeću, koji to dokazno sredstvo stavljaju na prvo mjesto, dok se istodobno primjerice, u *Zakoniku kanonskog prava* iz 1917. dokazivanje ispravama nalazilo na petom, a prema važećem *Zakoniku kanonskog prava* iz 1983. godine na drugom mjestu.

⁷¹ Usp. Knut Wolfgang NÖRR, *Romanisch-kanonisches Prozessrecht: Erkenntnisverfahren erster Instanz in civilibus*, 153 prema: AZO, *Summa Codicis*, 4.20, br. 20, 21; Gulhelmus DURANTIS, *Speculum iudiciale*, 1, 4 de teste § Restat br. 1; § Postquam, br. 1; 2, 2 de praesumptionibus § Species br. 2; Johannes ANDREA, *Novella sive commentarius in decretales epistolas Gregorii IX*, Novella X.1.38.3, br. 9; BLADUS c. 4.1.3., br. 1.

Zakonik kanonskog prava iz 1917. godine pravilo *testis unus testis nullus* uređuje u kan. 1791 § 1, koji glasi kako slijedi: »Unius testis depositio plenam fidem non facit, nisi sit testis qualificatus qui deponat de rebus ex officio gestis.« Prema Hermanovu (neslužbenom) prijevodu ta odredba na hrvatskom jeziku glasi: »Iskaz jednoga svjedoka ne čini potpun dokaz, osim ako je svjedok službena osoba, pa iskazuje o stvarima izvršenima po službenoj dužnosti.«⁷² Prema tomu, riječ je o načelu s tek jednom iznimkom – *testis qualificatus*, što u odnosu na uređenje u XIII. stoljeću, koje poznaje nekoliko desetaka iznimaka, dodatno osnažuje njegovu ulogu. Napokon, valja reći da je u Zakoniku iz 1917. riječ o načelu koje se primjenjuje u svim vrstama postupaka. Kanon 1791 u § 2 izrijekom propisuje i minimalne zahtjeve kako bi se samo iskazima svjedoka postigao dovoljan stupanj dokazanosti odlučne činjenice (*sufficiens probatio*). Zahtijevaju se iskazi: a) dviju ili triju osoba (*duae vel tres personae*), b) koje su prisegnute (*sub iuramenti fide*), c) protiv kojih nema prigovora (*omni exceptione maiores*), d) čiji su iskazi suglasni (*sibi firmiter cohaerentes*). Riječ je o minimalnim zahtjevima, što proizlazi iz daljnjeg teksta, prema kojemu sudac može ocijeniti da su potrebni potpuniji dokazi. Promatrajući tu problematiku s gledišta situacije kada za utvrđivanje odlučne činjenice postoji iskaz samo jednog svjedoka, valja ustvrditi da je takav iskaz sam po sebi nedostatan u čemu se ogleda dosljedna primjena shvaćanja *testis unus testis nullus*.

Zakonik kanonskoga prava iz 1983. godine u kan. 1573 sadržava jednako shvaćanje, koje se kao opće pravilo primjenjuje u svim vrstama postupaka: »Unius testis depositio plenam fidem facere non potest, nisi agatur de teste qualificato qui deponat de rebus ex officio gestis, aut rerum et personarum adiuncta aliud suadeant«, u hrvatskoj inačici: »Iskaz jednog svjedoka ne može dati potpuni dokaz, osim ako se radi o službenom svjedoku koji daje izjavu o stvarima koje je vršio po službenoj dužnosti, ili ako okolnosti stvari i osoba savjetuju nešto drugo.«⁷³ Jedina razlika u odnosu na Zakonik iz 1917. ogleda se u pridodavanju još jedne iznimke kada iskaz jednog svjedoka ima takvu dokaznu snagu da se njime utvrđuje odlučna činjenica (*ako okolnosti stvari i osoba savjetuju nešto drugo*). Potonja iznimka predstavlja korektiv, uvažavajući mogućnost da se u nekim iznimnim i specifičnim situacijama odlučna činjenica smatra utvrđenom iskazom jednog svjedoka.

⁷² Matija BERLJAK (ur.), *Kodeks kanonskog prava uređen po odredbi sv. oca pape Pija X, proglašen po nalogu pape Benedikta XV*, Zagreb, 2007., 1113.

⁷³ *Zakonik kanonskoga prava*, proglašen vlašću pape Ivana Pavla II., s izvorima, Zagreb, 1996., 779.

Dana 8. prosinca 2015. stupanjem na snagu dvaju motuproprija (*Mitis Iudex Dominus Iesus*⁷⁴ i *Mitis et Misericors Iesus*⁷⁵) reformiran je kanonski postupak proglašenja ništavosti ženidbe,⁷⁶ koji u postupovnome sustavu kanonskog prava ulazi u posebne postupke. Tom cjelovitom reformom ženidbenih postupaka promijenjena su i shvaćanja glede pravila *testis unus testis nullus*, ali isključivo na području parnica za proglašenje ništavosti ženidbe, dok je u drugim postupcima predviđenima Zakonikom iz 1983. godine ostalo važiti uređenje iz kan. 1573. U reformiranome kan. 1673 § 2 izrijekom se navodi: »In iisdem causis, depositio unius testis plenam fidem facere potest, si agatur de teste qualificato qui deponat de rebus ex officio gestis, aut rerum et personarum adiuncta id suadeant.« U prijevodu: »U istim parnicama, iskaz jednog svjedoka može dati potpun dokaz, ako se radi o službenom svjedoku koji daje izjavu o stvarima koje je vršio po službenoj dužnosti, ili ako okolnosti stvari i osoba to savjetuju.«⁷⁷

Već se i na prvi pogled normativan izričaj reformiranog kan. 1673 § 2 bitno razlikuje od općeg pravila u kan. 1573, i to tako da mu čini potpunu suprotnost. Naime, kan. 1673 § 2 na prvo mjesto stavlja permisivan izričaj propisujući da iskaz jednog svjedoka može rezultirati s *probatio plena*, dok opće pravilo u kan. 1573 najprije govori da iskaz jednog svjedoka ne može biti *probatio plena*, a tek se zatim u njegovu nastavku navode dvije iznimke. Taj nomotehnički obrat zapravo odražava promjenu paradigme u ženidbenim postupcima od ranije gotovo beziznimne nemogućnosti da *testimonium unius testis* bude *probatio plena* prema otvorenoj mogućnosti da iskaz jednog svjedoka uz određene pretpostavke to bude.

5.2. Značenje i uloga pravila o dokaznoj snazi iskaza jednog svjedoka kao jedinoga dokaznog sredstva

Osim glede značenja koje pravilo *testis unus testis nullus* od XIII. stoljeća naovamo neprekidno ima u kanonskom postupku, njegovu ulogu treba sagledavati i u

⁷⁴ Usp. Lucija BOLJAT – Josip ŠALKOVIĆ, *Priručnik za provedbu pastoralne istrage i pripremu parnice proglašenja ništavosti ženidbe*, Zagreb, 2016., 201–211.

⁷⁵ Usp. Papa FRANJO, Apostolsko pismo Blagi i milosrdni Isus kojim se reformiraju kanoni Zakonika kanona Istočnih Crkava o parnicama za proglašenje ništavosti ženidbe (15. kolovoza 2015.), u: *Eparhijski vjesnik, Službeno glasilo Križevačke eparhije*, 102 (2016.) 1, 4–12; Lucija BOLJAT – Josip ŠALKOVIĆ, *Priručnik za provedbu pastoralne istrage i pripremu parnice proglašenja ništavosti ženidbe*, 212–222.

⁷⁶ Usp. Ivica IVANKOVIĆ RADAK, *Reforma kanonskog postupka proglašenja ništavosti ženidbe*, u: *Obnovljeni život*, 71 (2016.) 4, 501–513.

⁷⁷ *Mitis Iudex Dominus Iesus*, čl. 3., kan. 1678 § 2; Slavko ZEC, *Mitis Iudex Dominus Iesus – Blagi sudac Gospodin Isus. Komentar i primjena*, Zagreb, 2017., 101–104.

ukupnom kontekstu kanonskog prava čiji normativni okvir odražava i čvrsta religijska shvaćanja. Radi se o takvim shvaćanjima koja zbog svoje religijske naravi najčešće ni u najmanjoj mjeri ne podliježu relativizaciji, diskreciji, tumačenju ili slobodnoj ocjeni sudca pa se i uloga sudca prilikom suđenja i odlučivanja opravdano svodi na tehnicitet koji se sastoji u primjeni zakonskih dokaznih pravila. Kanonskoppravna materija, osim što je religijska i metafizička, u određenoj mjeri sadržava filozofsku i svjetonazorsku odrednicu, što su sve subjektivne, a nerijetko i afektivne kategorije. One se u kanonskom postupku prilikom ocjene dokaza nužno moraju objektivizirati, a što se čini prihvaćanjem sustava vezane ocjene dokaza i ograničavanjem sudčeve slobode, tj. u određenoj mjeri svođenjem njegove djelatnosti na tehnicitet.

Pravilo *testis unus testis nullus* odražava nepovjerenje prema iskazu jednog svjedoka kao jedinoga dokaznog sredstva u nekoj pravnoj stvari. Iskaz svjedoka uvijek je u određenoj većoj ili manjoj mjeri subjektiviziran, a doživljaj onoga što percipira nerijetko afektivan. Također, iskaz jednog svjedoka kao jedinoga dokaznog sredstva *a priori* je sumnjiv zbog mogućnosti manipulacije njime, nemogućnosti njegove verifikacije, neobjektivnosti pojedinčeva sagledavanja stvari i sudčeva donošenja suda o njoj samo temeljem toga.

Iskaz jednog svjedoka kao jedinoga dokaznog sredstva na poseban je način problematičan u parnicama za proglašenje ništavosti ženidbe. Riječ je o posebnoj vrsti kanonskog postupka koji u sebi nužno sadržava izraženi afekt stranaka i u kojemu se najčešće utvrđuju činjenice koje pripadaju najdubljoj čovjekovoj intimi. U tom postupku preslušavanje iskaza svjedoka ima veliko značenje pa samim time na poseban način u njegovu kontekstu treba vrednovati i pravilo *testis unus testis nullus*. Ono se u tim parnicama na poseban način pojavljuje kao mehanizam afirmacije objektivnosti, ali i kao sredstvo za isključivanje sudčevih predrasuda, subjektivnih shvaćanja i lakovjernosti.

U kanonskim postupcima općenito, a posebno u parnicama za proglašenje ništavosti ženidbe, to je obrana od sudčeve pristranosti u koju bi mogao nenamjerno biti uvučen zbog posebnih, često psihološki i afektivno vrlo zahtjevnih i nadasve teških situacija u kojima postupa i odlučuje. Pravilom *testis unus testis nullus* onemogućuje se i pojava da se uslijed nedostatka drugih dokaznih sredstava osim toga jednog svjedoka, sudac upusti u diskrecijsko i nekritičko pozivanje na neke nepravne čimbenike poput bezgraničnoga Božjeg milosrđa, subjektivnu pravednost, oportunist i dr. Inzistiranjem na tom pravilu tijekom povijesti i izostankom njegova ublažavanja čuvalo se dostojanstvo sakramenta ženidbe

U kritičkim osvrtima na sudski postupak pravilu *testis unus testis nullus* prigovara se zbog njegove rigidnosti i potpune pasivizacije sudca. Povrh toga,

ističe se da u određenom broju slučajeva, kada se neka odlučna činjenica na siguran način može utvrditi iskazom samo jednog svjedoka i nijednim drugim dokaznim sredstvom, stroga primjena toga pravila nužno dovodi do nepravde. U određenoj se mjeri s takvim tvrdnjama možemo složiti, ali uz ogradu da se to pravilo nužno mora sagledavati kao načelo u kontekstu naravi, fizionomije i obilježja kanonskoga sudskog postupka. K tome, ono se mora, posebno u Zakoniku iz 1983. godine, sagledavati kao načelo koje ima dvije iznimke i koje predstavljaju korektiv nad njegovom strogom primjenom u uvjetima kada bi takva primjena mogla rezultirati očiglednom nepravdom. Prigovori o rigidnosti tog pravila uistinu se mogu prihvatiti, ali samo u iznimnim i rijetkim slučajevima kada se neka činjenica utvrđuje iskazom jednog svjedoka, ali kada opći kontekst i obilježja tog svjedoka i njegova iskaza bez ikakve zadržke upućuju na istinitost činjenice koja se utvrđuje.

Motuproprij *Mitis Iudex Dominus Iesus* je reformirajući kan. 1678, § 2 u određenoj mjeri usporedo izmijenio strogo i načelno značenje dokaznog pravila *testis unus testis nullus* određujući da iskaz jednog svjedoka jest *probatio plena* ako se ispune propisane pretpostavke. To ne umanjuje obilježje pravila *testis unus testis nullus* kao načela, već otvara mogućnost da se permissivnije sagledava situacija u kojoj se neka odlučna činjenica utvrđuje iskazom isključivo jednog svjedoka. Permissivnije shvaćanje koje je posljedica reforme kan. 1678 § 2 ni u kojemu se slučaju ne smije poimati kao pravilo, već kao iznimka koja predstavlja korektiv stroge primjene pravila. Pravilo *testis unus testis nullus* nije time posve napušteno, ali ono se sada ipak podosta drukčije (ublaženo) vrednuje, čime se uopće u znatnijoj mjeri ne pomaže sudcu prilikom izvođenja i ocjene dokaza te stjecanju moralne sigurnosti o ništavosti ženidbe koja nakon toga slijedi, koliko se zapravo ide u prilog samim ženidbenim drugovima, koji tvrde da je njihova ženidba ništava, a to u konkretnoj situaciji mogu dokazati isključivo iskazom jednog svjedoka.

Novim kanonskim uređenjem zastupljenim u kan. 1678, § 2 motuproprija *Mitis Iudex Dominus Iesus* nije se dogodila samo promjena (ublažavanje) pravila *testis unus testis nullus* nego je također u kan. 1678, § 1 promijenjen i dosadašnji stav prema izjavama stranaka u postupku, tj. prema sudskom priznanju i izjavama stranaka. Te dvije promjene trebaju se promatrati i vrednovati zajedno, kao dio cjelovita novoga normativnog pristupa. Prihvaćajući takva gledišta, kanonski zakonodavac uvodi više subjektivno shvaćanje negoli objektivni pristup u dokazni postupak. Novi pristup iz kan. 1678, § 1 i § 2 zahtijeva od sudca izraženu razboritost i oprez da se u dokazni postupak ne uvuče neobjektivni pristup.

Postavlja se pitanje o situaciji i okolnostima u kojima će prema odredbama motuproprija *Mitis Iudex Dominus Iesus* iskaz jednog svjedoka sudac prihvatiti

kao *probatio plena*. Izuzme li se iz razmatranja službeni svjedok (koji je otprije poznat kao iznimka od pravila *unus testis nullus testis*), kao jedini kriterij može se poimati situacija kada za utvrđivanje odlučne činjenice postoji isključivo iskaz jednoga pouzdanog svjedoka čijoj se osobi ni iskazu ne može iznijeti nikakav prigovor te bi neprihvatanje toga iskaza kao *probatio plena* rezultiralo očiglednom nepravdom. Normativan izričaj motuproprija koji glasi ... *ako okolnosti stvari i osoba to savjetuju...* treba tumačiti tako da moraju kumulativno biti ispunjene sljedeće pretpostavke:

1) Nepostojanje ni najmanje sumnje ili dvojbe glede osobe svjedoka i njezine pouzdanosti. Dojam o takvim obilježjima osobe svjedoka sudac mora steći prilikom davanja iskaza i uvažavajući svoja saznanja o toj osobi koja stekne redovnim načinom, tj. kao što ista saznanja o svjedocima dobiva i u drugim postupcima. Važno je da takvo uvjerenje sudca o osobi svjedoka bude stečeno bez ikakvih drugih radnji (primjerice, ispitivanjem o osobi svjedoka, provođenjem kakva prethodnoga postupka i slično). Ako sudac ima dvojbe, sumnje ili nije siguran je li riječ o takvom svjedoku, tj. ako *a priori* nije uvjeren u pouzdanost osobe, to znači da se iskaz toga svjedoka kao jedinoga dokaznog sredstva ne smije prihvatiti kao *probatio plena*.

2) Stekne li sudac moralnu sigurnost o postojanju odlučne činjenice temeljem iskaza samo jednog svjedoka kao jedinoga dokaznog sredstva te osjeti li s obzirom na okolnosti cijelog slučaja da bi nastala očigledna nepravda kada bi taj iskaz odbacio zbog pravila *testis unus testis nullus*, smije se iskaz jednog svjedoka prihvatiti kao *probatio plena*.

Sve izloženo u prethodnom odlomku glede reformiranoga pravila u parnicama za proglašenje ništavosti ženidbe zahtijeva promišljenog, opreznog i nadasve iskusnog sudca koji će moći prepoznati situacije u kojima su ispunjene pretpostavke kako bi iskaz jednog svjedoka imao obilježja *probatio plena*. To podrazumijeva da se prilikom procjenjivanja o tome sudca aktivira jer u krajnjoj liniji u svakom je konkretnom slučaju njemu prepušteno tumačenje izričaja ... *ako okolnosti stvari i osoba to savjetuju...* Kako je riječ o čistome pravnom standardu, upravo će sudac morati utvrditi dopuštaju li u konkretnom slučaju *okolnosti stvari i osoba* da se jedan iskaz kao jedino dokazno sredstvo poima kao *probatio plena*.

Zaključak

Pravilo *testis unus testis nullus* stalno je obilježje sudskog postupka koji se odvija pod okriljem Crkve najprije kao rimsko-kanonski, a zatim i kao kanonski postupak. Njegovo razumijevanje i prepoznavanje specifične funkcije koju ima mogu-

će je samo u strogom kontekstu načela i obilježja rimsko-kanonskog i kanonskog postupka. Riječ je o pravilu koje se neprekidno i u istom sadržaju primjenjuje od XIII. stoljeća i koje je prokušano u više od sedam stoljeća sudske prakse. Uzme li se u obzir činjenica da jer riječ o promišljenom postupku kojim upravljaju visokoškolorani profesionalci, sam po sebi podatak o dugovjekoj primjeni tog pravila svjedoči o izraženoj potrebi i opravdanosti njegova postojanja.

Pravilo *testis unus testis nullus* u svojoj biti izražava svekoliko nepovjerenje prema situaciji kada se jednim iskazom svjedoka kao jedinim dokaznim sredstvom utvrđuje odlučna činjenica. Istodobno to je pravilo postupovni mehanizam kojim se sudu ne dopušta relativizacija ili proizvoljnost tumačenja strogih religijskih zadanosti i pretpostavaka koje se prema odredbama kanonskog prava moraju ispuniti kako bi nastali odgovarajući učinci. To je pravilo ujedno i brana manipulacijama iskazom svjedoka i način kojim se omogućuje da se prilikom upravljanja postupkom i odlučivanja postigne objektivnost, neemotivnost, nepristranost te da se suzbiju lakovjernost i predrasude.

Pravilo *testis unus testis nullus* nije beziznimno. Ispočetka, u drugoj polovici XIII. stoljeća postojalo je 30-ak iznimaka od pravila, ali se njihov broj postupno smanjivao i dovelo do važećeg rješenja prema kojemu postoje dvije iznimke od pravila. S obzirom na to, može se ustvrditi kako je kanonsko pravo stalno postrožilo primjenu tog pravila.

Pravilo *testis unus testis nullus* u nepromijenjenom je obliku i sadržaju prisutno u važećem kanonskom pravu kao opće dokazno pravilo, ali se u parnicama za proglašenje ništavosti ženidbe kao posebnim postupcima drukčije sagledava i vrednuje od stupanja na snagu motuproprija *Mitis Iudex Dominus Iesus* (2015.). U njima pravilo nije napušteno ili obezvrijeđeno, ali se drukčije vrednuje ublažavanjem gledišta na situaciju kada se kao jedini dokaz za ništavost ženidbe pojavljuje iskaz jednog svjedoka. Permisivnije gledište u tom motupropriju u odnosu na opća shvaćanja u kanonskom postupku ogleda se u činjenici da pod određenim pretpostavkama iskaz samo jednog svjedoka može biti *probatio plena*. S obzirom na nomotehničku metodu izražavanja takvog permisivnog shvaćanja pravnim standardom ... *ako okolnosti stvari i osoba to savjetuju...*, odlučivanje o tome prepušteno je sudcu, koji mora uvažiti sve okolnosti konkretnoga slučaja i osobe svjedoka. Usprkos tomu što je riječ o iznimci koja će se u praksi primjenjivati u rijetkim (izvanrednim) situacijama, ona će poslužiti kao dobrodošao korektiv kada bi se prema ranijem uređenju samo zbog strogoga dokaznog pravila odbilo utvrditi ništavost ženidbe, premda je postojalo sudčevo duboko uvjerenje i moralna sigurnost o ništavosti temeljem iskaza samo jednog svjedoka.

Abstract

**TESTIS UNUS TESTIS NULLUS IN THE ROMAN-CANON
PROCEDURE AND ITS APPLICATION IN THE CURRENT CANON
PROCEDURE**

Ivan MILOTIĆ

Faculty of Law, University of Zagreb
Ćirilometodska 4, HR – 10 000 Zagreb
ivan.milotic@pravo.hr

The rule testis unus testis nullus has been formed in the Middle Ages, under the influence of Roman legal understanding and purely spiritual ideas. As a strictly proved rule, it is mentioned in the 12th century, but as such, it has been also expressed in the 13th century. In unchanged form, albeit with some exceptions, it has been accepted in the codes of canon law of 1917 and 1983. Its significance as a general rule has been kept in canon procedures, with the exception for proclaiming a marriage annulled, where it has been reformed by the motu proprio Mitis Iudex Dominus Iesus that was promulgated in 2015. This article will analyse the development, significance, and role of that rule, starting from the Roman law to the Roman canon procedure, to the current canon law and lawsuits for proclaiming a marriage annulled.

Keywords: testis unus testis nullus, probatio plena, Roman law, Roman-canon procedure, canon procedure, Mitis Iudex Dominus Iesus.